

Bonifatius Klooster pad

HIC
BONIFATIO
LVNEN VITAE
EXTORTVM
DCCCLIV
HIC FRISIAE
EVANGELII
LVNEN
EXORTVM

Bonifatius Klooster pad

*In het voetspoor van
heiligen & pelgrims*

FOKKO BOSKER

NOORDBOEK

COLOFON

Deze uitgave kwam mede tot stand met steun van:

Iepen Mienskip Fûns, It Fryske Gea, Wetterskip Fryslân, de gemeenten Dantumadeel, Noardeast-Fryslân, Tytsjerksteradiel, Achtkarspelen, Smallingerland, Opsterland, Heerenveen, Ooststellingwerf, Weststellingwerf, Van Teyens Fundatie, P.W. Janssen's Friesche Stichting, Fonds Bercoop, Helomastichting en Rabobank Noordoost Friesland.

© 2019 Fokko Bosker | Uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp en boekverzorging

Ronald Boiten en Irene Mesu, Amersfoort

Fotoverantwoording

Fokko Bosker, fotografen van It Fryske Gea,

Peter Sauermaann en Jeanette Brandsma

ISBN 978 90 5615 565 0

NUR 520 | 502

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Noordboek

Noordboek is onderdeel van 20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

*Voor Rik Lenten, mijn wandelgezel tijdens vele tochten,
en voor alle anderen die het pad omarmen*

'ER BESTAAT GEEN WEG,
DE WEG ONTSTAAT AL LOPEND.'
(Antonio Machado)

INHOUD

- 10 INLEIDING *In het voetspoor van heiligen en pelgrims*
- 20 **RONDWANDELING 1** *Er gaat niets boven buitenbeentje
Schiermonnikoog*
- 28 **RONDWANDELING 2** *Een land van grensgangers en wijkplaats
voor natuur*
- 36 **RONDWANDELING 3** *Een veilige vlieghaven voor ganzen
en weidevogels*
- 44 **RONDWANDELING 4** *Stad der wonderen als vertrekplaats
voor pelgrimage*
- 54 **RONDWANDELING 5** *In jubelzang van Bonifatiuskapel tot
klooster Claercamp*
- 66 **RONDWANDELING 6** *Een verpauperde boerderij is alles wat rest van
vrouwenklooster Galilea*
- 75 **RONDWANDELING 7** *Brouwhuis klooster Jeruzalem doet dienst
als monumentale dorpskerk*
- 81 **RONDWANDELING 8** *Kloosterhof en brokstukken vormen dun
lijntje naar Bouwekleaster*
- 88 **RONDWANDELING 9** *Prior Olijfberg ontvoert Groningse
jonkvrouwen*
- 95 **ETAPPE 1** *Een leven in harmonie*
- 104 **ETAPPE 2** *Tactiek van verschroeiide aarde legt
klooster Burgum in de as*
- 111 **RONDWANDELING 10** *Een lofzang op Nationaal Landschap de
Noardlike Fryske Wâlden*

- 120 **ETAPPE 3** *Gevluchte nonnen bouwen klooster Sinai op arme Friese heide*
- 127 **ETAPPE 4** *Twee bakstenen grafzerken en manshoge monniken van wilgentenen*
- 134 **RONDWANDELING 11** *Vanuit de beslotenheid naar het licht*
- 144 **ETAPPE 5** *Liefdesbrief van non Dolorosa vol onvervuld verlangen*
- 152 **ETAPPE 6** *In het spoor van Dodo: de queeste naar een reine levenswandel*
- 159 **ETAPPE 7** *Op zoek naar energiebanen en de verdwenen klok uit mysterieuze Bonifatiuskapel*
- 166 **ETAPPE 8** *Bonifatius als gids en reisgezel door de Fryske Wâlden*
- 173 **RONDWANDELING 12** *Zoektocht apocrief klooster leidt naar middeleeuwse klok*
- 182 **ETAPPE 9** *Pelgrim zoekt inspiratie en verlegt grenzen tijdens het wandelen*
- 190 **ETAPPE 10** *Van dorp met slechte reputatie naar slaapadres in monumentale kerk*
- 198 **ETAPPE 11** *Een wonderbaarlijke kloostergeschiedenis van volharding en flexibiliteit*
- 206 **ETAPPE 12** *Kloostererfenis onder asfalt verborgen*
- 214 **RONDWANDELING 13** *In de voetsporen van Franciscus*

INLEIDING

In het voetspoor van heiligen en pelgrims

De Noordzee schonk de wereld Fryslân. Een waterrijke delta aan het eind van talloze riviermondingen. Een gebied van kreken, geulen, slikvelden, schorren, kwelders, oeverwallen en stranden. Een land dat met de getijden meebewoog, dat steeds andere gedaanten aannam. Diffuus, flexibel, één met zout en zoet water. Na het instorten van het Romeinse Rijk werkten de Friezen zich op tot een Europese grootmacht met een handelsvloot en filialen in riviersteden en aan zee in Duitsland, Frankrijk, Engeland en langs de Oostzee. In grote delen van Europa was ‘Fries’ een ander woord voor ‘handelaar’. Friezen herintroduceerden het gebruik van geld als ruilmiddel voor alle handelswaren.

Bonifatius en Willibrord brachten vervolgens het christelijk geloof. In hun kielzog volgden andere missionarissen en weer later de middeleeuwse kloosterorden. De dood (in 754) en heiligverklaring van Bonifatius leidde tot de stichting van een pelgrimsstad aan het wad: Dokkum was in de middeleeuwen lang de belangrijkste zeehaven in het noorden. De kerstening en kloosters brachten nieuwe inzichten op waterstaatkundig gebied – inpoldering, sluizen en bedijkingen – en legden de basis voor onderwijs, zorg en economische ontwikkeling. De middeleeuwen fungeerden zo als springplank voor Verlichting en Renaissance. Het werk van monniken en lekenbroeders gaf vorm aan het hedendaagse cultuurlandschap in Fryslân. De nalatenschap van heiligen, monniken en pelgrims levert boeiende verhalen op. De snippers informatie en de sporen in het landschap, al is het maar een minieme afdruk, laten zich al wandelend lezen en begrijpen. Het Bonifatius Kloosterpad verbindt Schiermonnikoog met Wolvega en ontsluit alle belangrijke kloosterloca-

ties, uithoven en voorwerken in Noordoost- en Zuidoost-Fryslân. De verhalen roepen een beeld op van toewijding, doorzettingsvermogen, vernuft en gedrevenheid om goed te doen, te helpen, te werken en te bidden. Dichter bij God kon je eigenlijk in het aardse bestaan niet

komen, het waren kleine paradijsjes van gemeenschapszin en creatief vernuft. De werkelijkheid was natuurlijk weerbarstiger, veel pogingen om de hemel te veroveren waren gedoemd te mislukken. Toch is het tasten en proberen om hoger dan jezelf te reiken bewonderenswaardig. Het leverde mooie, zinnenprikkelende verhalen op en uiteenlopende cultuurlandschappen: van wad tot woud.

In zijn boek *Aan de rand van de wereld – Hoe de Noordzee ons vormde* schrijft historicus Michael Pye hoe Friezen al vroeg de kracht van samenwerking leerden. 'Ook moesten ze samenwerken, van huis tot huis en van terp tot terp, al was het maar omdat het niet makkelijk was om aan vers water te komen. (...) De drinkwatervoorraad hing af van de discipline van de gemeenschap. Samenwerken, niet altijd binnen de kaders van de wet, was een Friese gewoonte. (...) De terpen moeten hebben gefunctioneerd als eilanden waarop een sterke plaatselijke verbondenheid bestond.' Op die gemeenschapszin en sociale cohesie konden de monnikenorden in de late middeleeuwen dankbaar voortborduren. In het kielzog van de missiereizen van Bonifatius (Winfried), Wulfram, Willehad en Liudger trokken de monniken en nonnen naar de noordelijke Lage Landen om de kerstening voort te zetten en te bestendigen. Dijkenbouw, verveining, aanleg van waterschapswerken als sluizen en dammen, ontwikkeling van ambachten en wetenschap – dit alles drukte een onuitwisbaar stempel op het landschap. Wie van noord naar zuidoost wandelt doorkruist alle denkbare landschapstypen. Van de duinen en kwelders naar het open weidegebied op oude zeelei met terpdorpen en dijken. De zand- en veengebieden, doorsneden door vaarten en wijken en voorzien van elzen- en eikensingels. De hogere zandgronden met beekdalen en oeverwallen met heidevelden en

bossen. In het landschap laat zich de veelkleurige en veelvormige geschiedenis lezen, voor wie er bij stilstaat en er oog voor heeft. De erfenis van Bonifatius levert een buitengewoon afwisselende en boeiende pelgrimage op. Het Bonifatius Kloosterpad bestaat uit twaalf aaneengesloten

etappen tussen Dokkum en Wolvega en dertien rondwandelingen op Schiermonnikoog, rond Anjum, Drachten, Wolvega en een meerdaagse route bij Buitenpost. In totaal beslaat de route over het wandelnetwerk ongeveer 450 kilometer.

Bonifatius gold in zijn tijd als een religieuze houwdegen, pleitbezorger van één Europese kerk onder Rome, rechtlijnig en overtuigd van zijn eigen gelijk. Wat niet wilde buigen, mocht barsten. Hoewel hij orde, tucht en standvastigheid predikte en collega-bisschoppen de maat nam over hun levenswandel en geloofszuiverheid, was hij zelf een rusteloze reiziger. Als Angelsaksische monnik liet hij het klooster achter zich en koos voor het pionierswerk van de missie onder Friezen en andere Germaanse volkeren op het Europese continent. Een pelgrim in de ware zin van het woord. Nergens thuis, altijd op zoek. Die tegenstelling maakt hem ook menselijk. Zijn nagelaten brieven getuigen van een 'heilige onrust'. Een ideale schutspatroom voor de hedendaagse pelgrim die voor korte of langere tijd huis en haard verruilt voor het onzekere avontuur, de voetreis door verre landstreken en het onderweg zijn met weinig meer dan een rugzak. Landlopen en lanterfanten dwingen de wandelaar in een ander tempo, weg van de hectiek. Het opent de blik voor andere ervaringen, waarnemingen en bezinning.

De kloosters hebben een grote impact gehad op het leven in Fryslân. Ze vormden het hedendaagse landschap van meren, bossen, weiden, dijken, de elf steden en veenkolonies. Hans Mol, expert middeleeuwen en kloosterorden in Noord-Nederland bij de Fryske Akademy, schetst hun geestelijke rol als 'de bemiddelaars van het hiernamaals': 'Het kloggelui moet in de middeleeuwen niet van de

lucht geweest zijn in de Friese landen. Het galmde vooral uit de torens en dakruiters van de kloosters. Zeven dagen in de week en zeven keer per etmaal werden koor-diensten aangekondigd en uitgeluid, zodat ook leken overal wisten dat er gebeden opgezonden werden naar de hemel.

Er was geen dorp of buurtschap in het hele kustgebied waar niet de klepel van een of ander convent te horen was.' Omstreeks 1500 telde het huidige Fryslân ruim vijftig kloosters van diverse orden en daar kwamen dan nog eens de kapellen op honderd uithoven en voorwerken en de tweehonderd parochiekerken bij. 'Men kon dus geen vijf kilometer lopen zonder een door broeders of zusters bewoonde abdij, priorij, uithof of pastorie te passeren.' De bloeitijd van de kloosters lag tussen de twaalfde en de vijftiende eeuw. Tot de protestantse kerkscheuring, ten tijde van de Reformatie, bezaten de kloosters een vijfde van alle cultuurgrond. Een rijk bezit.

Na de kerstening schonken Friese hoofdelingen, de lokale Friese adel, veel grond aan de door de heilige missionarissen Willibrord, Bonifatius, Liudger en Willehad gestichte abdijen. Zoals Echternach (aan de Moezel), Fulda (in Hessen) en Werden (aan de Ruhr). Menig zoon of dochter van adellijke herkomst trad in als kloosterling voor de vervulling van prestigieuze ambten in de monnikengemeenschap. De kloosters waren nauw gelieerd aan het Karolingische gezag van de Franken die de christelijke missie in Europa beschermden. Ze groeiden uit tot vazallen van de machthebbers, maakten deel uit van de rijke bovenlaag en riepen in de elfde en twaalfde eeuw een tegenreactie op van gelovigen die nieuwe vroomheid zochten door terug te grijpen op de principes en geloften van soberheid, boetedoening, ascese en gemeenschapsleven. Zo ontstonden de kloosters van Benedictijnen, Cisterciënzers, Norbertijnen of Premonstratenzers en Augustijner koorheren. Later kwamen daar de ridder-, hospitaal- en bedelorden bij zoals de Franciscanen. 'In wezen bedoelde elk klooster een stukje hemel te vertegenwoordigen of tenminste een voorportaal of voorafschaduwning ervan te zijn. Monniken en nonnen bewezen er eer aan God in een niet afla-

tende cyclus van koordiensten, net zoals de engelen daarboven.' Zij waren de geestelijke bemiddelaars die met hun gebed de weg plaveiden voor zondaars. Naast de koormonniken deden de lekenbroeders het handwerk op het land en de handel buitenshuis. In een brief uit het jaar 1400

van de landgemeenten Bornego, Schoterland en Stellingwerf aan de overste van de Duitse Orde te Utrecht wordt zonneklaar hoe belangrijk de geestelijke bemiddeling was. Zij verzoeken het verlaten zusterkloostertje van Katrijp, even boven Heerenveen, opnieuw te bevolken met 'geleerde' nonnen die de zeven getijden kunnen zingen en bidden voor het zielenheil van de 'goede doden uit onsen landen'. Hans Mol: 'Om een stichting van de grond te krijgen, werd van de kloosterlingen de uiterste soberheid verwacht. Karneemelk, droog brood, vleesloze hutspot en ruwe en harige kleding was hetgeen waarop ze in de beginjaren mochten rekenen.' De twaalfde eeuw bood een gunstig klimaat voor de stichting van kloosters in Noord-Nederland. De vruchtbare kleigebieden langs de kust profiteerden van de groeiende vraag naar veeteelt- en akkerbouwproducten. Door de economische expansie groeide de bevolking. Door de aanleg van dammen en dijken kon de overlast van overstromingen door de zee ingeperkt worden. Deze economische voorspoed maakte de bouw van kloosters, stinzen en kerken mogelijk. De autonomie van landsdelen en gouwen in het Friese gebied, waar centraal koninklijk gezag ontbrak, boden de kerk en de kloosterorden de ruimte om het machtsvacuüm handig uit te spelen in eigen voordeel. Mannen- en vrouwenkloosters waren voor adellijke families instellingen om dochters of zonen onder te brengen aan wie weinig kon worden meegegeven omdat oudere kinderen eerst aan de beurt kwamen bij een erfenis. Een gemiddeld klooster bestond uit honderd tot honderdvijftig kloosterlingen (inclusief conversen of lekenbroeders). De vrouwenkloosters telden zo'n twintig tot veertig koorzusters en een even groot aantal lekenbroeders en lekenzusters. Het Cisterciënzer klooster Claercamp bij Rinsumageast, het grootste moederklooster van het noorden, telde op